

ISLAM POD OPSADOM*

Ahmed S. AKBAR

I. Povratak antropologije i konačni križarski pohod

Antropologija treba biti veoma zahvalna Bin Ladinu. Nakon decenija kriticizma, antropologija je, ne suviše davno, bila u beznadežnoj situaciji. Njeni utemeljitelji su bili diskreditirani: Bronislaw Malinowski zbog požude prema mladim domorocima, a Margaret Mead zbog izmišljanja etnografskih izvještaja. Antropolozi su očajavali i predviđali kraj antropologije¹.

Kad se ta oblast našla u svom najslabijem stanju, pojavio se moćni novi glas Edwarda Saida osudivši je da je uprljana užasnom riječju orijentalizam². Možda je najsureviji rez bio u tome da antropologija nije čak ni viđena kao buldog u službi zapadnih imperijalista, već, prije, kao puko štene. Studenti antropologije su besciljno lutali – ponekad u postmodernističku književnu uobraženost, a ponekad u autobiografsku neumjerenost. Poput Keatsovoga viteza u La Belle Dame Sans Merci, antropologija se činila bolesnom. Činilo se da umara osamljena i blijeda.

Sve je to izmijenio događaj od 11. septembra. Glavni interesi antropologije – ideje o etničkom, lojalnosti grupi, časti, osveti, samoubistvu, plemenskom zakoniku, konfliktu između onoga što antropolozi nazivaju velikom tradicijom svjetskih religija i njihove lokalne prakse ili male tradicije – bili su svugdje razmatrani. Vjerovatno ljudi

nisu bili ni svjesni da diskutiraju o ovim pitanjima, dok su u isti mah identificirani s tradicionalnim, čak primitivnim društvima i otuda diskreditirani. Sada su ta pitanja bila vijesti sa naslovnih strana. Ono što je postalo jasno jest osjećaj hiperasabije – i paranoje i nesigurnosti koje jê prate.

Ironično, većina religija i zajednica širom globusa su osjetile da se nalaze pod opsadom. Američka televizija emitira svoje vijesti i diskusije pod naslovom Amerika pod opsadom, Izraelci su osjetili da su ih Arapi opsjeli, a Indijci su se žalili da su opkoljeni agresivnim muslimanskim susjedima. Sjedinjene Američke Države, Izrael i Indija su izgledali paralizirani naspram muslimanskih bombaša-samoubica. Nisu imali drugog odgovora na nasilje osim većim nasiljem.

Sa svakim ubijanjem se širi mentalitet opsade. Izgleda da državna strategija postaje korištenje brutalnije sile i nanošenje više boli opozitnoj strani. Tamo gdje se zahtijeva vizija i sažaljenje, država ubija i sakati ljude i uništava imovinu. Njeni predstavnici čak ne štede ni džamiju, Božiju kuću.

Sjedinjene Američke Države, Izrael i Indija su iskompromitirale teško postignute ideje savremene, napredne demokratije. Dogodili su se slučajevi bespravnog hapšenja, ukidanja građanskih sloboda i neovlaštene prismotre. Žrtva je nepromjenljivo bila – musliman. Muslimani, bilo da žive kao većina ili manjina, osjetili su se naročito ranjivim nakon 11.

* Akbar S. Ahmed, *Islam Under Siege, Living Dangerously in a Post-Honor World*, Themes for the 21st Century, Polity Press, 2003. Članak je dio naslovnog poglavlja Akbarove knjige *Islam pod opsadom*,

septembra. Činjenica da su svih 19 otmičara bili muslimani učinila je da se asocijativno osuđuje svaki musliman na Planeti. Svaki izraz muslimanskog identiteta je rizikovao strah da bude osumnjičen kao teroristička aktivnost. Muslimani su osjetili da je njihova vjera pod opsadom.

Put ka križarskom pohodu

Zadnjih godina 20. stoljeća na Zapadu se počela izgrađivati generalna, ako ne amorfnu percepcija, da će sa padom komunizma novi globalni neprijatelj biti islam. Ideja se kristalizirala 11. septembra. Slijedila je Bushova objava križarskog pohoda protiv islamskih terorista. U jeku negativnog medijskog odgovora vani na riječ križarski pohod (crusade), Bush ju je brzo odbacio. Međutim, frojdovska omaška je donekle nagovijestila da će rat uistinu biti jedna vrsta križarskog pohoda protiv islama. Ostali svjetski lideri su bili manje osjećajni od Busha kad je posrijedi upotreba riječi crusade. Silvio Berlusconi, talijanski premijer, javno je proglasio da je islam glavni neprijatelj zapadne civilizacije.

Ali, ko je to predstavljao islam? Je li to bio Bin Ladin i El-Kaida ili posebna nacija ili nacije ili cjelokupni muslimanski svijet? Ako je definicija neprijatelja bila nejasna, dužina rata je čak bila nejasnija, niti su, pak, granice operacija bile išta jasnije. Puna moć Sjedinjenih Američkih Država će biti upotrijebljena protiv terorista gdje god bili pronađeni, a rat će biti vođen sve dok neprijatelj ne bude uništen.

Privatne medijske kuće i službene institucije su se udružile čvrstim duhom u odlučnom jedinstvu. Sasvim jasno, ovo je trebalo biti nešto više od vojne kampanje kojom je rukovodio Pentagon – da se bori protiv male grupe koja se skrivala u pećinama Afganistana. Razmišljajući i djelujući križarski, Bush je odbacivao ideje multireligijskog multikulturalizma. On je odbacivao postmodernistički pluralizam i oživljavao ono što su pisci i umjetnici nazvali velikom ili metanarativnošću, koja naglašava dominaciju monolitnom idejom ili kulturom. Namećući svoj rat protiv terorizma, Bush, sa svojim pristupom „S nama ste ili ste

protiv nas“, također je postmodernu eru vratio u granice sigurnjastva, zacrtanih granica i monolitnih ideja. Vratio je sahat unazad hiljadu godina. Zapad ponovo odašilje armije protiv muslimanskih zemalja i naroda, ponovo linija podjele biva religija, ponovo postaju važne ideje časti, osvete, digniteta, kulture i zajednice.

Bushov protivnik Bin Ladin je odbacivao Zapad, koji je smatrao pokvarenim. Govorio je o gubitku časti među muslimanskim liderima, o teškom stanju Palestinaca i Iračana te o gubitku digniteta vlastitog naroda, Saudijaca, zbog prisustva američkih trupa. Za njega su Sjedinjene Američke Države zlo i protiv njega se mora boriti.

Zagovornici sukoba su veoma rano shvaćali da ovaj križarski pohod ima namjeru mijenjati umove, a ne osvajati teritorije. Ali, kad su u Afganistanu gosti na zabavi prilikom vjenčanja bili ubijeni američkim bombardiranjem, bilo je teško očekivati da će dobro potrajati otklanjanjem talibana. Na kraju, običnim Afganistancima je malu razliku predstavljalo ubijanje Bushovim bombama ili onim Bin Ladinovim.³

Situacija je pogoršana zbog obostranoga nedostatka razumijevanja. Amerikanci su prazne pećine u afganistanskim planinama, pucanje u zrak i skladištenje municije i naoružanja povezivali sa terorističkom aktivnošću. Za ljude u tome regionu, dakako za generacije, pećine su značile da se nomadska plemena ljeti pomjeraju u hladnije predjele, pucanje u zrak je obilježavanje proslave prilikom rođenja i sklapanja braka, a skladištenje naoružanja je bilo osiguranje od plemenskih rivala.

Do sada su dva križarska rata suprotstavila Zapad islamu. Prvi je otpočeo u 11. stoljeću i – pošto su se, nakon nekoliko valova, evropski ratnici iscrpili – završio se u 13. stoljeću. Drugi, koji je uzeo formu otvorene evropske kolonizacije, protekao se 19. i prvom polovicom 20. stoljeća. Oba križarska pohoda su započela trijumfom Zapada i osvajanjem muslimanskih zemalja, ali su oba na kraju propala. Oba su viđena kao sukob vojnih snaga, ali su također bili i takmičenje u kulturalnim i intelektualnim

idejama. Zapad je bio u značajnom hendikepu prije hiljadu godina, kad je muslimanska civilizacija već bila uspostavljena kao istaknuta kulturalna i politička sila. Bilo je to vrijeme vladara poput Salahudina, koji je, prilikom povrata Jeruzalema od križara, bio vičan pokazati velikodušnost, uprkos povicima da osveti njihove krvave masakre. To je bilo doba veoma velikih učenjaka i mistika islama – Muhjiddina ibn Arebija⁴, Ibn Sina'ala, Ebu Rejhana, El Birunija, Ebu Hamida el-Gazalija i Dželaluddina er-Rumija, da spomenemo nekoliko njih⁵.

Njihova proza i poezija reflektiraju inspiraciju iz Tore, Biblije i Kur'ana; od Mojsija, Isusa i Muhammeda (neka je mir s njima). Kad je Rumi umro, zabilježeno je da je neki kršćanin upitan zašto plače tako gorko, a njegov odgovor je bio: „Poštujemo ga kao Mojsija, Davida i Isusa ovoga vremena. Svi smo njegovi sljedbenici i učenici“.⁶ Nije iznenađujuće da su rani kreatori evropske svijesti – Akvinski, Dante i Servantes – bili pod utjecajem onoga što se držalo kao neodoljiva globalna kultura na koju je uticaj izvršio islam.

U 17. stoljeću, muslimanski vladari su zagovarali toleranciju. Akbar Veliki je u Indiji zapovijedio svojim guvernerima da svoje slobodno vrijeme provode čitajući El-Gazalija i Rumija. Na glavnom ulazu u njegov veličanstveni grad Fatehpur Sikri, koji će netom biti napušten zbog nedostatka vode, Akbar je dao da se napiše: „Isus, neka je mir s njim, kazao je: „Ovaj svijet je most. Pređi ga. Ali, nemoj svoju nastambu na njemu graditi“.⁷ Akbarov unuk Dara Shikoh je nastavio tradiciju tolerancije noseći prsten na kome je bilo napisano Prabhu, sanskritsko ime za Boga, kojim je čuvao društvo sa pripadnicima učenja joge, te podržavajući prevođenje Upanišada i Bhagavada Gite na perzijski. Dara Shikoh se nije odricao islama, a njegov uzor je ostao Poslanik islama. Međutim njegova tolerancija ga je koštala života. Muslimanski svijet se već mijenjao.

Dva stoljeća kasnije je situacija između islama i Zapada imala obrnut slijed kad su Evropljani polahko, ali neumoljivo kolonizirali muslimanske zemlje u imperijalističkom križarskom pohodu. Evropljani su s prezirom

odbacili muslimansku kulturu i misao. Lord Macaulay, autor poznatog djela *Minuta o edukaciji*, iz 1835. godine, koje će izvršiti uticaj na intelektualnu i kulturološku usmjerenost južne Azije, odbacio je cjelokupni korpus arapske književnosti – reda radi je ubacio Sanskrit – smatrajući da ne vrijedi jedne evropske police knjiga. Čak i senzitivne poete poput lorda Alfreda Tennysona su odbacili Orijent u istom tonu poređenja: „Bolje pedeset godina Evrope nego cijeli Chatay ciklus (staro ime za Kinu)“.

Potčinjena i ponižena, muslimanska kultura je još uvijek pokazivala iskre tolerancije. Ali, izbori – i nadolazeće dileme – trgali su muslimane. Mirza Galib, najveći pjesnik urdu književnosti, napisao je sredinom 19. stoljeća: „Moja vjera (islam) me ograničava, dok me djela nevjernika privlače. Kaba (kuća islama) je iza mene, a crkva (kuća kršćanstva) je ispred“.

Konačni križarski pohod

Iracionalna mržnja drugih, primordijalni nagon za osvetom, opsesivno ponižavanje žena i objavljivanje svetoga rata – ovo su nam poznate pojedinosti iz dva križarska pohoda koja sam spomenuo. Međutim, sadašnji križarski pohod – zbog kulturalne složenosti našeg današnjeg svijeta i apokaliptičke naravi našega današnjeg oružja – prijeto da bude konačna runda. On obećava da će riješiti nezavršeni posao potčinjavanja i savladavanja islama koji je otpočeo prije hiljadu godina.

Bushovi pogledi na križarski pohod su se direktno našli s Bin Ladinovim, koji je već bio u svetom ratu protiv Amerike. Bin Ladin, poput mnogih u sadašnjoj generaciji muslimanskih aktivista, pod utjecajem je ljudi poput Sejji-da Kutba, egipatskog klerika kojega je, 1966., država smaknula optuživši ga za izdaju. Antisemitizam, mržnja prema Izraelu i Americi, te žestoka interpretacija islama – ideološki direci koje prepoznajemo kod mnogih mladih muslimana danas – usađeni su prije pola stoljeća. Muslimansko društvo je otišlo daleko od tolerantnog bratstva, koje je propovijedao Rumi, i velikodušnog viteštva, koje je zagovarao Salahudin.

Nakon septembra 2001. godine, istaknuti muslimani – posebno oni koji žive na Zapadu ili koji su pod utjecajem Zapada – osudili su Bin Ladina i njega i njegovu politiku proglasili mrtvom.⁸ Oni nisu u pravu. Bin Ladin je muslimanima širom svijeta postao besmrtni simbol mnogo čega, uključujući pružanje otpora Zapadu. Muslimani-roditelji u hiljadama slučajeva svojim sinovima daju ime Usama. Najvažnije: Bin Ladin je pomogao da se izazove sadašnji križarski pohod. Kao ideja, sadašnji križarski pohod je veoma snažan, posebno zato što sa sobom nosi duboka historijska, kulturalna i religijska sjećanja. On je u svojoj primjeni, također, ozbiljno problematična i ograničena ideja. Onako kako je objavio Bush, filozofija ovoga križarskoga pohoda „Sa nama ste ili ste protiv nas“, u istoj mjeri je privukla onoliko ljudi koliko je i odbila. Veoma mnogo muslimanskih lidera, s podrškom ili bez nje u glavnim gradovima Zapada, takmičili su se jedan s drugim da se pridruže Bushu kao njegovi bajraktari; na mnoge se njihov narod gnusao zbog njihove slijepe pokornosti Americi (Pakistanci su s prezirom nazivali Musharafa Busharraf); mnogi glasovi na Zapadu su osudili Bushovu kampanju, koja je obećala otvoreni, nezaustavljivi i nesigurni globalni konflikt.

Zbog važnosti kulturalnih i intelektualnih ideja, mediji, uključujući film, viđeni su s obje strane kao ključni sudionici u sadašnjem križarskom pohodu. Važni glasovi međuvjerskog dijaloga i razumijevanja nastavljaju glasnije govoriti, ali nailaze na poteškoću da budu saslušani usred buke.

Nakon 11. septembra, komentatori islama su odjednom bili svugdje u medijima. Većina od onoga što su imali kazati bilo je rasističko i ispunjeno vjerskim predrasudama; bilo je to neprijateljstvo preruseno u ozbiljan komentar. Čak su bili podijeljeni i dosta učeniji glasovi. Neki su – tužno mali broj – pisali sa osjećajnom objektivnošću.⁹ Neki su čak govorili o islamu kao religiji koja je u osnovi vjera mira i navodili su historijski primjer muslimanske Španije. Govorili su o ozbiljnom nedostatku razumijevanja između islama i Zapada danas. Ostali su bili dominantniji i agresivniji; govorili su o

islamu kao terorističkoj religiji i kao glavnoj prijetnji Zapadu u sukobu civilizacija.¹⁰ Ova debata je pogoršala već postojeće podjele u oblasti koja se u Sjedinjenim Američkim Državama zove *Bliskoistočni studiji* (*Middle East Studies*).¹¹

Otvoreno se govorilo da će Sjedinjene Američke Države izvršiti invaziju na muslimanske nacije mimo Afganistana. Irak, Sirija, Iran, Libija, čak Saudijska Arabija; o njima se u medijima raspravljalo kao o potencijalnim metama. Bush je naglašeno uključivao Irak i Iran kao dio onoga što je on nazvao osovnom zla. Bin Ladin, poput češirske mačke, počeo je nestajati sa horizonta kao državni neprijatelj broj jedan i zamijenjen je Sadamom Husseinom. Bush je također u svojoj vanjskoj politici podvukao koncepte preventivnog udara i promjene režima. Svijet je bio uznemiren pitanjem gdje i kako će sve ovo završiti.

Nelson Mandela, uoči prve godišnjice događaja od 11. septembra, javno je izrekao ukor Sjedinjenim Američkim Državama. To je, kazao je on, stvaranje „međunarodnog haosa u međunarodnim odnosima“. Nekoliko dana kasnije, njemački ministar pravde je uporedio Busha sa Hitlerom. Ovo je bilo apsurdno i nepravedno. Prouzrokovalo je uzbuđenje koje je osvijetlilo kompleksnost postseptembarskog svijeta.

Američki globalni rat protiv terorizma se raspao u tucе malih bitki, koje su prerasle u lokalne konflikte. Linije su postale zamagljene. Zbunjenost je prevladala. Nadvila se opasnost nad svijetom koji se spušta u hobsovsku noćnu moru – rat svih protiv svih.

II. Osjećaj muslimanske opsade

Nikad prije u historiji, čini se, nije postojao splet faktora koji su omogućili muslimanima da ubijaju i budu ubijani u tolikoj mjeri, takvom neobičnom učestalošću i na tako mnogo jezovitih načina. Ako djela otmičara nemaju ništa s islamom, uzroci i posljedice njihovih djela će u potpunosti imati veze sa tim kako i gdje islam ide u 21. stoljeću.

Dan u kome je počelo 21. stoljeće

Islam se našao u srcu događaja koji su se zbili 11. septembra. Na taj neobičan dan, predsjednik Sjedinjenih Američkih Država je bio u pokretu, putujući Amerikom u avionu *Air Force One*, pod pratnjom mlaznjaka F-16 i F-15, dok se nije vratio u glavni grad da preuzme dužnost. Berze su bile zatvorene, svi letovi obustavljeni, vanredno stanje proglašeno u nekoliko država, a lažni alarmi su nagnali ljude da trče glavom bez obzira. Scene panike na televiziji su izgledale kao s mukom izmišljeni holivudski film.

Ali, Amerika se počela brzo oporavljati od nečuvenog pokolja i sakaćenja; njen urođenički optimizam se borio da sam sebe potvrdi. Zvijezde i činovnici su se javljali svugdje, a međuvjerski dijalog se čuo širom zemlje. Predsjednik je načinio dobronamjernu posjetu Islamskom centru u Wahsingtonu DC-u, u gradu u kome stanujem. Dramatično, neprimjetno, mijazmička koprena nesigurnosti naših života, koji su postali ranjivi i van kontrole, visila je o većini svijeta, a sada se spustila na Amerikance.

Ljudi su bili svjesni da se nešto iz temelja promijenilo. Poput ptica koje nestanu sa neba nakon prirodne nesreće, avioni iznad Washingtona su nestali; nebesa su postala jezivo tiha, što je narušavao nagli zvuk helikoptera, a to je podizalo napetost. Kad su letovi obnovljeni, bilo je olakšanje vidjeti da se nešto normalnosti vratilo, ali nije bilo isto.

U sedmicama koje će doći, mediji su ložili osjećaj panike pa čak i hysterije. Slučajevi antraksa, požari u podzemnoj željeznici, čak i potres u Kaliforniji – za sve se krivnja nagoniski pripisivala teroristima. Ovaj Pavlovljev refleks će uskoro biti uklopljen u američku psihu. Godinu dana kasnije, komentatori će bez oklijevanja povezati Johna Allena Muhammeda, ubojitog snajperistu koji je ubio i ranio trinaest ljudi u i okolo Washingtona DC-a, sa *El-Kaidom*, čak i prije nego što je uhvaćen i identificiran kao afričko-američki konvertit na islam.

Rat je objavljen protiv terorizma, a već početkom oktobra 2001. godine je otpočelo

bombardiranje Afganistana. U visoko napetoj atmosferi u Sjedinjenim Američkim Državama u to vrijeme, nijedan glas nije podignut da kaže da nijedan od 19 otmičara nije bio Afganistanac, niti je Bin Ladin Afganistanac. Činilo se kao da neko gotovo nasumice mora biti odabran i žrtvovan da se osveti 11. septembar. Afganistan je bio najpogodniji izbor pri ruci. Rat je otpočeo sa nepreciziranim ciljevima i nije rečeno koliko će trajati; sugeriran je rizik kome nije moguće odrediti kalibar i nepredviđene posljedice. Dok su lideri Zapadne alijanse izgledali odvažno i principjelno prema svojim pristalicama, činili su se nesmotreni i plahoviti prema svojim kritičarima.¹² Muslimani su protestirali u mnogim dijelovima svijeta.

Ratovi su uobičajeno posljedica neuspjeha u komunikaciji između protagonista. U ovom slučaju, to je u potpunosti asimetričan rat u najdubljem mogućem smislu: dva različita društva; jedno, visoko industrijalizirano i dominantno u svijetu, drugo, još uvijek u fazi predindustrijalizacije, osiromašeno, plemensko, u kome se govore različiti jezici i živi različitim kulturama. Zajedničko im je bilo jedino uzajamno neshvatanje s kojim su gledali jedni druge.

Vladini i medijski komentatori su pokazivali na Irak, Siriju i Iran kao druge terorističke države i potencijalne mete. Pakistan, koji je hranio i podržavao talibane, izbjegao je gnjev Amerikanaca naglim odricanjem od talibana i stajanjem uz Sjedinjene Američke Države. Ovo nije spriječilo mnoge Amerikance da budu prilično kritični prema Pakistanu. Bin Ladin je, u neobičnom videoprijenosu emitiranom na Njegove glavne zamjerke su podigle nervozu u džamijama, naseljima i bazarima muslimanskog svijeta. Uprkos insistiranju lidera Zapada da to nije istina, ideja o islamu kao neprijatelju je nailazila na plodno tlo na Zapadu.

Od početka je, Bin Ladin, koji je u nekoliko navrata zaprijetio Sjedinjenim Američkim Državama masovnim terorom, smatran glavnim planerom napada. Da je kojim slučajem neka peruanska ili japanska kulturna sekta izišla s tvrdnjom da je organizirala napade, bilo bi teško da bude prihvaćena ozbiljno. Islam je u javnosti trebao biti pod krivnjom. Gotovo

odmah su počeli izvještaji o uznemiravanju muslimana i napadima na džamije. U nekim slučajevima su bili ubijeni Siki. Zbog njihovih brada i turbana, zamijenjeni su sa muslimanima.

Godine negativne štampe, vijesti o otmicama i uzimanju talaca ili ciljanih ubojstava, obogaćene su holivudskim visokobudžetnim filmovima poput *Istinite laži*, *Izvršna odluka* i *Opsada*, koji su publiku uvježbali da očekuje najgore od civilizacije koja je naširoko posmatrana kao teroristička, fundamentalistička i fanatična. Muslimanski teroristi su čak dospjeli i u *Simpsonove*, jedan od najpopularnijih televizijskih show-programa: Mr. Burns je prodao plutonij teroristima koji su nosili turbane, brade i arapske šamije. U svakodnevnoj kulturi, musliman je postao sinonim teroristi. Za eksploziju u Oklahoma Cityju, koja se dogodila prije šest godina, također su okrivljeni muslimani, premda to bi, kao što je svakom sada poznato, djelo bijelog američkog čovjeka, Timothyja McVeigha.

Posmatrači su opisali otmičare kao ekstremiste, fundamentaliste i teroriste, terminima koji nam malo govore o otmičarima. Ostali su opisali da pripadaju nekom kultu, poput onog koji je vodio Jim Jones 1970-tih u Guyani. Međutim, ja sugeriram da je, dakako, McVeigh bolja usporedba. Ideal Jima Jonesa je bio sam Jones, dok je McVeigh vjerovao da je ubio i umro za veću stvar. On je iskrivljeno razumijevao kršćanstvo, nacionalizam, čast i patriotizam. Izgleda da ga je vodio neki hladan, proračunati gnjev.

Poput McVeigha, otmičari su 11. septembra pokopali konvencionalne ideje o tome šta je to što motivira ljude da čine akte nasilja. Oni su poticali iz porodica srednje klase. Obrazovani su na zapadni način, bili su upoznati sa Zapadom i, pošto su živjeli tamo, sve im je bilo na raspolaganju. Njihov bjes ima veze s islamom koliko i McVeighov s kršćanstvom; veoma malo.

Nakon napada, muslimani nisu stali u zaštitu njihovih djela. Muslimansku krivnju su, izgleda, Amerikanci primili već samom činjenicom da su mnogi muslimani odbacili da prihvate da su devetnaestorica otmičara čak i

bili muslimani; oni su krivicu za događaje 11. septembra prebacivali na židovsku i kršćansku zavjeru protiv islama. Amerikanci su reagirali sa nevjericom na ushićenje koje su vidjeli u dijelovima muslimanskog svijeta, gdje su dijeljeni slatkiši i skandirani slogani protiv Amerike.

Egipatski nezavisni press, koji je u privatnom vlasništvu, također je proslavio terorističke napade protiv Sjedinjenih Američkih Država: "Milioni širom svijeta su radosno uzvikivali: „Amerika je udarena!”,” napisao je dr. Nabil Faruk kolumnist nezavisnog sedmičnika *El-Mejdana*. "Ovaj poziv je izrazio osjećaje miliona širom svijeta prema kojima je Amerika u ulozi gospodara postupala tiranski, oholo, siledžijski, uobraženo, obmanjujući i lošim primjerom – poput svakog siledžije kojem još niko nije pokazano šta je za njega."¹³

Žestina muslimanske reakcije je dosula so na američke rane te nekim Amerikancima otklonila sve sumnje o poduzimanju osвете. Nekolicina je prepoznala poniženje, teror i neurozu u muslimanskom društvu od decenija emocionalnog i fizičkog nasilja kojem je bila podvrgnuta; nekolicina još uvijek razumije da mnogi muslimani krive Ameriku za svoje nezavidno stanje. Ideja da je islam na kursu sudara sa Amerikom je trijumfirala nad svakom drugom idejom globalnog mira i dijaloga.

Muslimanski svijet je, čini se, podijeljen između onih koji bi i nebesa pretresli da dobiju zelenu kartu i postanu Amerikanci i onih koji bi potresli nebesa i Zemlju samo da naštete Amerikancima. Objema grupama su Sjedinjene Američke Države najvažniji, najvidljiviji i najmoćniji predstavnik svega što je dobro ili loše u zapadnoj civilizaciji.

Narastajuća plima islamofobije

Rastuća plima islamofobije je podstakla nemile događaje ustremljene protiv muslimana, a ovi incidenti su nadalje podstakli islamofobiju. Kao dokaz, muslimani trebaju samo pogledati na šokantna ubistva nekih muslimana na Zapadu, gdje su mnogi pohapšeni radi ispitivanja i mnogi drugi uznemireni i poniženi. Zatvoreno je nekoliko

muslimanskih dobrotvornih organizacija. Uznemiravane su žene koje nose hidžab. Bill O'Reilly, komentator televizijskog kanala Fox, izjednačio je muslimansku svetu knjigu Kur'an sa Hitlerovom knjigom *Mein Kampf*; dovoljno za kanal koji sam sebe opisuje kako nudi fer i uravnoteženo izvještavanje.

Strah i gnušanje od islama su čak mnogo izraženiji u vjerskim krugovima. Svećenik Jerry Vines, bivši lider *Južne baptističke konvencije*, najveće protestantske denominacije u SAD-u, Poslanika islama je nazvao pedofilom opsjednutim demonima. Za svećenika Jerryja Falwella, Poslanik je bio terorist. Svećenik Franklin Graham, koji je održao molitvu prilikom Bushove inauguracije, nazvao je islam veoma opasnom i đavolskom religijom. "Bog islama nije Bog kršćana", izjasnio se Graham, sin Billyja Grahama. Pat Robertson je kazao gotovo isto.

Marginalan, nejasan i čak akademski dubiozan rad grupe takozvanih novih historičara islama, koji su nastojali potkopati temelje islama, bio je slijedeći razlog za uznemirenost. Oni su izišli sa tvrdnjom da Poslanik nije bio stvarna historijska osoba i da je Kur'an sravnian stoljećima nakon njegove navodne smrti 632. godine. Još kontraverznije, ovi istraživači raspravljaju na način: "Ova vjera najbolje može biti shvaćena kao heretička branša rabinskog judaizma".¹⁴

Neke kršćanske grupe su lansirale ofanzivu da bi u potpunosti eliminirale islam.¹⁵ Richard Lowry, urednik časopisa *National Review*, izazvao je oluju kontraverznosti kad je izašao sa konačnim rješenjem muslimanskog problema: "Udarite nuklearkom Mekku i prisilite preostale muslimane da prihvate kršćanstvo".¹⁶

Savremene komunikacije su učinile mogućim obavještajnim službama širom svijeta da rade zajedno na efikasan način u hvatanju onih koje su nazivali teroristima. Na tim listama su bili neki ljudi koji su legitimno potraživali svoja prava, ali ih je sada vlast posmatrala kao izazivače nepravilika.¹⁷

Nakon 11. septembra, lokalne vlasti su mogle pokupiti bilo kojeg muslimana muškarca bilo gdje u svijetu bez postavljanja ikakvog pitanja. Nasuprot tome, jedina sila koje se to

ticalo, Sjedinjene Američke Države, ponašala se agresivno požudno u potrazi za teroristima gdje god da živjeli. Nije dugo potrajalo da oni koji su željeli obeshrabriti svoje muslimanske populacije u zahtjevima za cjelokupnim pravima, shvate da, ukoliko muslimane etiketiraju kao teroriste, mogu zatražiti podršku, pa čak i ispomoć od Washingtona. Američke trupe su netom angažirane protiv različitih lokalnih muslimanskih grupa, koje bi se, u normalnim okolnostima, okretale Washingtonu za pomoć kad bi se suočile sa narušavanjima ljudskih prava. Primjer su Čečeni u Rusiji, Ujguri u Kini, Kašmirci u Indiji, Palestinci u Izraelu – nakon 11. septembra je njihovo pitanje postalo izgubljen slučaj. Ugnjetavanje njihove populacije, koje je u toku, ima genocidan karakter. Nije se pojavio niko ko bi bio u mogućnosti zaustaviti pokolj; niko zainteresiran.

Kao rezultat toga, ubijeno je veoma mnogo muslimanskih civila i veoma mnogo domova biva uništeno širom svijeta, i to bez imalo rizika da bi počinio bili kažnjeni. Veoma mnogo ljudi je uhapšeno, ponižavano ili podvrgnuto torturi. Mnogi su, jednostavno, nestali. Postoji velika količina gnjeva među običnim muslimanima jer je učinjeno mnogo nepravde protiv njih, s čime su suočeni na svojim televizijskim ekranima i unutar vlastitih društava.

Muslimani su uvidjeli da već pola stoljeća bivaju ignorirane rezolucije UN-a kojima je cilj ublažavanje patnji Palestinaca i Kašmiraca. Nasuprot tome, UN su brze da reagiraju protiv muslimanskih država, poput Iraka, za njihove prijestupe.

Neuspjeh da se isprave nepravde učinjene u muslimanskom svijetu prouzrokovao je marginalizaciju liberalnijih, čak sekularnih, nacionalističkih pokreta, koji dominiraju postkolonijalnom erom nakon Drugog svjetskog rata. Samo jednu generaciju prije, vladari muslimanskog svijeta su naglašavali različite poglede spram modernosti. Govorili su o branama, autoputevima i industriji. Izbjegavali su govor o religiji i plemenima. Njihov neuspjeh je značio opadanje nade i aspiracija postnezavisnog doba i povratak atavističkim temama. Tokom zadnjih decenija, ubrzavši tempo posljednjih par godina, takve promjene su među

muslimanima podstakle pojavu i podršku ljudima poput Bin Ladina i njihovom otvorenom nasilju.

Takozvani umjereni lideri, koje podržava Zapad, poput Mušarrafa i Mubaraka, nastavili su tvrditi da ekstremisti podstiču povećane nemire protiv njihovih vlada u muslimanskom svijetu nakon 11. septembra. Ali, govoreći ovo, njihova policijska i sigurnosna aparatura je bezobzirno hapsila svakoga ko se ne bi sa njima slagao kod kuće. *Muslimansko bratstvo* u Egiptu i *Jamaat-i-Islami* u Pakistanu – obje umjerene stranke, koje prije pola decenije, kad su se pojavile na političkoj sceni, nisu smatrane ekstremističkim – ugušene su, a njihove vođe pritvoreni. Običan narod je okrivio Amerikance za povećano ugnjetavanje.

U ranom oktobru 2001. godine, sa početkom američkog totalnog rata protiv terorizma u Afganistanu i nastupajuće opće potrage za muslimanskim teroristima, počela je rasti percepcija među muslimanima da je rat protiv terorizma, ustvari, rat protiv islama.¹⁸ U svoj buci, nekolicina nemuslimana ili muslimana je skretala pažnju na vječnu poruku mistika islama – *sulhi-i-kul* – ili mir sa svima.

Nova Andaluzija?

Profesorica Tamara Sonn, predsjednica Američkog vijeća za izučavanje islamskih društava, nekoliko puta je diskutirala sa mnom prije 11. septembra 2001. godine. Govorila je o Sjedinjenim Američkim Državama kao novom Endelusu – tolerantnom društvu, u kome velike vjere žive u harmoniji i doprinose bogatoj, uzajamno korisnoj kulturi.¹⁹ Bila je upravu. Ali, nakon septembra, najslobodnija, najdoličnija zemlja na svijetu za muslimane, pretvorila se u prijeteću i podozrivu spram muslimanskog vjerovanja i prakse. Amerika je kompromitirala vlastitu ideju demokratskog, pluralističkog i otvorenoga društva nakon 11. septembra. Glasovi koji su protestirali su bili suviše izolirani da bi se jasno mogli čuti.²⁰ Postojale su priče da muslimane ili, kako su ih mediji nazivali, ljudi srednjoistočnjačkog izgleda, zatvaraju ili da nestaju. Potvrđeno je da su neki čak umrli prilikom ispitivanja. Rasni

izgled u Sjedinjenim Američkim Državama je značio da su muslimani mogli biti saslušavani, ispitivani i, ako je potrebno, deportirani sa malim ili nikakvim negodovanjem u medijima. U svakom slučaju, ankete su pokazale da je to za oko 80 procenata Amerikanaca bio korak naprijed. Ankete u Sjedinjenim Američkim Državama i u nekim muslimanskim zemljama su potvrdile nenaklonost koje jedni prema drugima imaju.

Tada je općenita antipatija prema muslimana bila tolika da su, kad su osumnjičeni talibani i zarobljenici pripadnici El-Kaide dovedeni kao zatvorenici u bazu američke vojske na Guantanamo Bay na Kubi, na mjesto poznato kao Logor X-ray – i kad su neke organizacije potegnule pitanje prava, američki medijski komentatori odgovorili: „Ovo nisu ratni zarobljenici te zato nemaju prava“. Uglednici iz advokatske branše su zagovarali oficijelnu upotrebu torture u postupanju sa muslimanima.²¹ Slike zatvorenika koje vuku sa okovima na rukama, člancima i pojasima, sa kapuljačama na licima i maskama na ustima, koje neprestano čuvaju vojnici snažnog izgleda, te spavanje i život u otvorenim ćelijama 2 sa 3 metra, nije čak uskomešalo ni najtanji osjećaj u društvu koje je toliko govorilo o ljudskim pravima. Čak i značenje činjenice da su brade muslimanima silom obrijane, nije ni zapaženo u javnoj debati. Brada je simbol islamskog identiteta, poštovana u muslimanskoj kulturi zbog izreka i prakse Poslanika islama. To je ono zbog čega je Mustafa Kemal Atatürk, osnivač Turske, kad je želio nešto identificirati kao esencijalno islamu, lansirao kampanju zabrane nošenja brade. On je odbacivao puki simbol islamskog identiteta u pokušaju da stvori neki novi identitet. U ranom 21. stoljeću, Amerikanci su radili isto bez rizika od kazne. Premda su Amerikanci odstranjivali islamski identitet, a Atatürk se latio posla da stvori neki novi identitet, efekt je bio isti – očiti napad na islam.

Vjerovatno je najveće razočarenje bila ta američka omaška da uvide da su sami Amerikanci uništavali nešto što je esencijalno u njihovom vlastitom društvu kad su ustvrdili da njihovo postupanje sa afganistanskim

zatvorenicima treba biti poređeno sa afganistanskim postupanjem sa afganistanskim zatvorenicima. Nesvjesno, sebe su poredili sa jednim od najbrutalnijih režima u modernom dobu, plemenskom, nepismenom i zaostalom grupom. Iz svoje vlastite historije su odbacivali borbu i evoluciju moderne političke misli razvijane u zadnja tri stoljeća. U Sjedinjene Američke Države je stigla praksa ponoćnog kucanja na vrata nakon što je diskreditirana padom sovjetskoga sistema, a da ljudi nisu toga bili ni svjesni. Jedanaesti septembra je mijenjao svijet na sve moguće neočekivane načine.

Bushova ekskluzivistička politika „Sa nama ste ili ste protiv nas“ također je i vani stvarala komplikacije. Bush je zahtijevao čvrste granice u društvima u kojima se toliko mnogo različitih identiteta – plemenskih, sektaških, nacionalnih i religijskih – preklopilo, spojilo i živilo jedno pokraj drugoga. Teško je bilo odrediti gdje se jedan identitet završava, a gdje drugi počinje. Gdje je viđenje nijansi i življenje u sivim područjima bilo uspostavljeni način života, bilo je gotovo nemoguće to promijeniti na način na koji je zahtijevao Bush.

Sam Bush se preko noći promijenio u umovima većine Amerikanaca; njegova popularnost je ostala neobično visoka nakon septembra. Amerikanci su vidjeli Busha kao jednostavnog, ali herojski zapuhanog teksaškog šerifa, odlučnog da zaštiti svoj grad i zlikovca privede pravdi. Bush je čak govorio jezikom: on će uhvatiti Bin Ladina živa ili mrtva; Bin Ladin je zmija gmazulja. Ali, ovo je bio govor gnjevu ljudi. Nije bilo mjesta sažaljenju i razumijevanju. Poput većine ljudi u Sjedinjenim Američkim Državama, Bush je 11. septembru prilazio sa apsolutnom idejom dobra i zla.

Međutim, nije prošlo mnogo vremena a Bush je postao svjestan kompleksnosti globalnog društva. Godinu dana nakon 11. septembra, 7. novembra 2002. godine, on je pozvao grupu muslimana, koju su činili ambasadori, da večeraju sa njim u Bijeloj kući tokom svetoga mjeseca ramazana. U kratkoj dobrodošlici, naglasio je abrahamsko porijeklo islama i da je rat koji on vodi „protiv radikalne mreže terorista, ne protiv religije i ne protiv civilizacije“. Ovo su bile dvije važne tačke koje je trebalo

naglasiti i Predsjednik ih je naglasio. Imao sam privilegiju sjediti za njegovim stolom. Tokom večere, on je ove dvije tačke naglasio s dubokim ubjeđenjem. Priznao je da je prije 11. septembra, kao i većina Amerikanaca, znao veoma malo o islamu. Činio je odlučne napore da savjesno razumije islam. Predvidljivo, muslimanski kritičari Sjedinjenih Američkih Država su osudili Bushovu inicijativu: „Ujak Toms večera sa ujka Samom“, izvijestile su *Ummah News* 27. novembra 2002. godine, jedno od glavnih glasila *Hizbu-t-Tahrira* (čije je sjedište uglavnom u Velikoj Britaniji), istaknute i aktivne muslimanske političke organizacije koja je energično podržala Usamu Bin Ladina.

Prijevod s engleskog:
Mirnes Kovač

Bilješke:

¹ Worsley, P.M., „The End of Anthropology?“, materijal za 6. svjetski kongres sociologa. Vidi, također: Banaji, J., „Crisis of British Anthropology“, u časopisu *New Left Review*, br. 64. str. 71.-85.

² Said, Edward W., *Orientalism*, Penguin Books, New York, 1978.

³ Mnogi su, poput neomarksiste Tariqa Alija (2002.), situaciju promatrali u ogledalu. Ali je jednako kritičan i prema američkom i prema islamskom ekstremizmu ili fundamentalizmu. On fundamentalizam primjećuje i u Americi Georga Busha i islamu Bin Ladina. Ilustracije na prednjoj strani omota njegove knjige, Bush sa turbanom i bradom talibanskog stila, a na zadnjoj strani omota, Bin-Ladin u zapadnjačkom odijelu zauzimajući predsjednički stav iza podija koji prikazuje pečat predsjednika Sjedinjenih Američkih Država, nose glavnu sadržinu njegove knjige. Za njega „Allahova osveta“ i „Bog je na našoj strani“ su dvije strane istog novčića. „Neokolonijalna“ i „imperijalistička“ Amerika nije omražena samo u muslimanskom svijetu. On opisuje užitek slušanja vijesti o događajima 11. septembra u Centralnoj Americi, Brazilu i Kini: „Podanici imperije su uzvratili udarac“ (ibid, 2)

⁴ Ibn Arabijeva poetska i filozofska vizija je sadržana u ovim redovima iz jedne njegove poeme (vidi: Menocal, 2000., 2002.)

⁵ Nisam odabrao ova imena zato što su prilično popularna u nekim krugovima na Zapadu. Ona predstavljaju visokopoštovane umjerene muslimanske ličnosti i djeluju kao standard i inspiracija unutar muslimanskog društva

⁶ Shah, Idries, *The Sufis*, Doubleday, New York, 1990., str. 149.

⁷ Jeremias, Joachim, *Unknown Sayings of Jesus*, SPCK, London, 1964., str. 112. Njegovo poglavlje s naslovom

“Svijet je most”, na str. 111. raspravlja porijeklo ove izreke koja se pripisuje i Isusu i Poslaniku islama

⁸ Taheri, Amir, “A Perverter of Islam: Bin Laden and his Politics are dead”, u *International Herald Tribune*, 12. juli 2002.

⁹ Nekoliko autora su zauzeli ovakav stav i prije i poslije septembra 2001. godine. Među njima su: Karen Armstrong, John L. Esposito, Graham E. Fuller, Ian O. Lesser, Seyyed Hossein Nasr, Lawrence Rosen

¹⁰ Esej Samuela Huntingtona *Sukob civilizacija?* iz 1993. godine i kasnija njegova knjiga iz 1996., potakli su globalnu debatu o navodnom neizbježnom konfliktu između islama i Zapada. Nije dobro poznato da i ideja i termin dolaze iz eseja Bernarda Lewisa *The Roots of Muslim Rage*, napisanog nekoliko godina prije Huntingtonovog (u časopisu *Atlantic Monthly*, septembar, 1990.). U ovom eseju, Lewis također isprobava argumente za svoju kasniju knjigu *What Went Wrong?* iz 2002. godine. Direktno ili indirektno, ideje Lewisa i Huntingtona su izvršile utjecaj na većinu savremenih tekstova o islamu: Akbar M.J., *The Shade of Swords: Jihad and the Conflict between Islam and Christianity*, Routledge, London, 2002.; Benjamin, Daniel K. and Simon, Steven A., *The Age of Sacred Terror: Radical Islam's War against America*, Random House, New York, 2002.; Corbin, Jane, *Al-Qaeda, Nation/Thunder's Mouth*, New York, 2002.; Hiro, Dilip, *War without End*, Routledge, London, 2002.; Spencer, Robert, *Islam Unveiled: Disturbing Questions about the World's Fastest-Growing Faith*, Encounter, San Francisco, 2002. Međutim, Huntington i Lewis zanemaruju činjenicu da postoji 25 miliona muslimana koji žive na Zapadu, da se neke muslimanske nacije okreću u slijedu vanjske politike Sjedinjenih Američkih Država, da su mnogi muslimanski lideri prozapadnjački toliko mnogo orijentirani, na zaprepaštenje svojih naroda, te iznad svega postoji čvrsta mogućnost dijaloga civilizacija kroz ponovno otkriće abrahamske tradicije. Ja naglašavam složenost odnosa između islama i Zapada i potrebu da se taj odnos razumije kroz filtriranje ideja časti, pravde i digniteta

¹¹ Kramer, Martin, *Ivory Towers on Sand; The Failure of Middle Eastern Studies in America*, Washington Institute for Near East Policy, Washington DC, 2001.

¹² Mnogi intelektualci iz društava u razvoju – ne samo muslimani – bili su kritični spram Sjedinjenih Američkih Država prema onome za šta se one zalažu i prema zlokobnoj ulozi na svjetskoj sceni; vidi: *Not Again*, Arundhati Roy, *Guardian*, 27. septembar, 2002.

¹³ Pearson, Robert P. and Clark, Leon E., *Through Middle Eastern Eyes*, Apex Press, New York, 2002., str. 374.

¹⁴ Vidi: “The Great Koran Con-trick”, Martin Bright u novinama *New Statesman*, 10. decembar 2001., str. 25.

¹⁵ Vidi: “False Prophets: Inside the Evangelical Christian Movement That Aims to Eliminate Islam”, Barry Yeoman u časopisu *Mother Jones*, juni 2002. godine

¹⁶ Vidi: *National Review Online*, The Corner, 7. marta, 2002. godine

¹⁷ Muslimani na vlasti su također bili brzi da nauče

vokabular novog svjetskog poretka. Čak su i predavači na kampusima slobodno koristili riječ terorist da slome svoje studente. Zamjenik rektora Univerziteta u Karačiju, naprimjer, pozvao je paravojne snage, prekomjerno koristeći silu, da bi na kraju odbacio zahtjeve svojih studenata, oglašavajući da su njihove aktivnosti ‘ravne terorizmu’; “Troops break up demonstration at University of Karachi injuring dozens of protestors.” autorica Martha Ana Overland, u *The Chronicle of Higher Education*, 9. septembar 2002. godine

¹⁸ Masud, Enver, *The War on Islam*, Madrasah Books, An Imprint of The Wisdom Fund, Washington DC, 2002.

¹⁹ Neki učenjaci smatraju da Amerika ima potencijal da stvori istinski harmonično multireligijsko i multikulturalno društvo (vidi: Eck, Diana L., *A New Religious America: How a „Christian Country“ has become the World's Most Religiously Diverse Nation*, Harper, San Francisco, A Division of HarperCollins, New York, 2001.) Kako muslimani postaju vidljiviji, incidenti prema njihovoj zajednici su u porastu. Prema izvještaju *Accommodating Diversity*, koji je izdalo *Vijeće za američko-islamske odnose* (CAIR) u augustu 2001. godine, antimuslimanski incidenti su porasli za 15 procenata u 2000.-2001. (vidi: Findley, Paul, *Silent No More: Confronting America's False Images of Islam*, Ammana Publications, Beltsville, Maryland, 2001.). „Ovi incidenti, od kojih su mnogi obuhvatili odbijanje ustupanja prostora za vjerske potrebe na radnom mjestu (48 procenata) ili školama (15 procenata),“ navodi izvještaj CAIR-a, „uključili su trideset muslimana u Minnesoti koji su napustili posao zbog toga što su bili lišeni prava da klanjaju, zatvorskog čuvara u New Yorku koji je bio lišen prava da nosi bradu, ženu u Illinoisu koja je otpuštena zbog nošenja vjerski propisanoga hidžaba, muslimanske studente u Virginiji kojima je rečeno da više ne mogu obavljati obavezni namaz petkom u školi, te čak napad sačmarom na džamiju u Tennesseeju, kad je jedan klanjač ranjen“. U ovoj oblasti treba više predanog i energičnijeg rada, posebno nakon odmazde koja je uslijedila protiv muslimana kao rezultat događaja od 11. septembra (vidi: *Healing the Nation: The Arab American Experience After September 11: A First Anniversary Report*, Arab American Institute, Washington DC, 2002.; Khan, M.A. Muqtedar, *American Muslims: Bridging Faith and Freedom*, Ammana Publications, Beltsville, Maryland, 2002.)

²⁰ Naprimjer, vidi: “The Troubling New Face of America”, autora Jimmyja Cartera u *Washington Postu*, 5 septembar 2002.; također: Goldberg, Danny, Goldberg, Victor and Greenwald Robert, *It's Free Country: Personal Freedom in America after September 11*, Akashic Books, Brooklyn, New York, 2002.; Cole, David, Dempsey, James X. and Goldberg, Carole E., *Terrorism and the Constitution: Sacrificing Civil Liberties in the Name of National Security*, New Press, New York, 2002.

²¹ Dershowitz, Alan M., *Why Terrorism Works: Understanding the Threat, Responding to the Challenge*, Yale University Press, New Haven, 2002.